

ANAYASA MAHKEMESİ KARARI

Esas Sayısı : 2024/78

Karar Sayısı : 2024/164

Karar Tarihi : 24/9/2024

R.G.Tarih-Sayı : 21/11/2024-32729

İTİRAZ YOLUNA BAŞVURAN: Diyarbakır 3. İdare Mahkemesi

İTİRAZIN KONUSU: 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 334. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkralarının Anayasa'nın 36. maddesine aykırılığı ileri sürülerek iptallerine karar verilmesi talebidir.

OLAY: Özel hukuk tüzel kişisi tarafından açılan tam yargı davasında itiraz konusu kuralların Anayasa'ya aykırı olduğu kanısına varan Mahkeme, iptalleri için başvurmuştur.

I. İPTALİ İSTENEN KANUN HÜKÜMLERİ

Kanun'un itiraz konusu kuralların da yer aldığı 334. maddesi şöyledir:

“Adli yardımdan yararlanacak kişiler

MADDE 334- (1) Kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimseler, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla adli yardımdan yararlanabilirler.

(2) Kamuya yararlı dernek ve vakıflar, iddia ve savunmalarında haklı görüldükleri ve mali açıdan zor duruma düşmeden gerekli giderleri kısmen veya tamamen ödeyemeyecek durumda oldukları takdirde adli yardımdan yararlanabilirler.

(3) Yabancıların adli yardımdan yararlanabilmeleri ayrıca karşılıklılık şartına bağlıdır.”

II. İLK İNCELEME

1. Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü hükümleri uyarınca Kadir ÖZKAYA, Hasan Tahsin GÖKCAN, Engin YILDIRIM, Rıdvan GÜLEÇ, Recai AKYEL, Yusuf Şevki HAKYEMEZ, Selahaddin MENTEŞ, Basri BAĞCI, İrfan FİDAN, Kenan YAŞAR, Muhterem İNCE ve Yılmaz AKÇİL'in katılımlarıyla 4/4/2024 tarihinde yapılan ilk inceleme toplantısında öncelikle uygulanacak kural sorunu görüşülmüştür.

2. Anayasa'nın 152. ile 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 40. maddelerine göre bir davaya bakmakta olan mahkeme, o dava sebebiyle uygulanacak bir kanunun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümlerini Anayasa'ya aykırı görmesi hâlinde veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varması durumunda bu hükümlerin iptalleri için Anayasa Mahkemesine başvurmaya yetkilidir. Ancak anılan maddeler uyarınca bir mahkemenin Anayasa Mahkemesine başvurabilmesi için elinde yöntemince açılmış ve mahkemenin görevine giren bir davanın bulunması, iptali talep edilen kuralın da o davada uygulanacak olması gerekir. Uygulanacak kural ise bakılmakta olan davanın değişik evrelerinde ortaya çıkan sorunların çözümünde veya davayı sonuçlandırmada olumlu ya da olumsuz yönde etki yapacak nitelikteki kurallardır.

Esas Sayısı : 2024/78

Karar Sayısı : 2024/164

3. İtiraz yoluna başvuran Mahkeme 6100 sayılı Kanun'un 334. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkralarının iptallerini talep etmiştir. Anılan Kanun'un 334. maddesinin (1) numaralı fıkrasında gerçek kişilerin adli yardımdan yararlanmasına ilişkin şartlar düzenlenmiş, (2) numaralı fıkrasında ise adli yardımdan yararlanacak tüzel kişilerin kapsamı belirlenmiştir. Bakılmakta olan davanın özel hukuk tüzel kişisi olan ticaret şirketi tarafından açılması nedeniyle 6100 sayılı Kanun'un 334. maddesinin gerçek kişilerin adli yardımdan yararlanmasını düzenleyen itiraz konusu (1) numaralı fıkrasının bakılmakta olan davada uygulanma imkânı bulunmamaktadır.

4. Açıklanan nedenlerle 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 334. maddesinin;

A. (1) numaralı fıkrasının itiraz başvurusunda bulunan Mahkemenin bakmakta olduğu davada uygulanma imkânı bulunmadığından bu fıkraya ilişkin başvurunun Mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddine,

B. (2) numaralı fıkrasının esasının incelenmesine,

OYBİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

III. ESASIN İNCELENMESİ

5. Başvuru kararı ve ekleri, Raportör Sümeyye KOCAMAN tarafından hazırlanan işin esasına ilişkin rapor, itiraz konusu kanun hükmü, dayanan ve ilgili görülen Anayasa kuralları ve bunların gerekçeleri ile diğer yasama belgeleri okunup incelendikten sonra gereği görüşülüp düşünüldü:

A. Anlam ve Kapsam

6. Adli yardım, Anayasa'da düzenlenen hak arama özgürlüğünün kullanılabilmesi ve adil yargılama hakkının unsurlarından olan, taraflar arasında silahların eşitliği ilkesinin hayata geçirilebilmesi için gerekli yargılama giderlerini hiç veya sıkıntıya düşmeksizin ödeyemeyecek durumda bulunan kişilere yapılacak tüm yargılama ve takip giderlerinden geçici olarak muafiyet sağlayan hukuki bir kurumdur. Adli yardım, hak arama özgürlüğünün bir gereği olarak ekonomik gücü yetersiz olan kişilerin iddia ve savunmada bulunma imkânından mahrum kalmamaları için getirilmiştir. Buna göre hak arama özgürlüğünün kullanılmasındaki ekonomik ve sosyal engellerin ortadan kaldırılması adına kişilerin yargılama giderinden belli koşullarda istisna tutulmaları sağlanmıştır.

7. İtiraz konusu kural, kamuya yararlı dernek ve vakıfların iddia ve savunmalarında haklı görüldükleri ve mali açıdan zor duruma düşmeden gerekli giderleri kısmen veya tamamen ödeyemeyecek durumda oldukları takdirde adli yardımdan yararlanabileceklerini düzenlemektedir.

8. Bu itibarla 6100 sayılı Kanun'un 334. maddesinde düzenlenen adli yardım kurumundan ilke olarak gerçek kişiler yararlanabilecek, tüzel kişilerden ise yalnızca kamuya yararlı dernek ve vakıflar adli yardım talebinde bulunabilecektir. Nitekim anılan maddenin gerekçesinde bu hususa açıkça vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla kanun koyucunun kamuya yararlı dernek ve vakıflar dışındaki özel hukuk tüzel kişilerini adli yardımın kapsamı dışında bırakmak suretiyle bu konuda kategorik bir yasak getirdiği anlaşılmaktadır.

B. İtirazın Gerekeşi

9. Başvuru kararında özetle; itiraz konusu kural kapsamında özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanamamalarının meşru bir amacının bulunmadığı, kuraldan kaynaklanan bu

sınırlamanın kişilerin mahkemeye erişimini aşırı derecede zorlaştırdığı hatta imkânsız hâle getirdiği, dolayısıyla kuralla adil yargılanma hakkı kapsamındaki mahkemeye erişim hakkına ölçüsüz bir sınırlama getirildiği belirtilerek kuralın Anayasa'nın 36. maddesine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

C. Anayasa'ya Aykırılık Sorunu

1. Fıkroda Yer Alan “Kamuya yararlı dernek ve vakıflar...” İbaresinin İncelenmesi

10. 6216 sayılı Kanun'un 43. maddesi uyarınca kural ilgisi nedeniyle Anayasa'nın 13. maddesi yönünden de incelenmiştir.

11. Anayasa'nın “*Hak arama hürriyeti*” başlıklı 36. maddesinin birinci fıkrasında “*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.*” denilmektedir. Anılan maddeyle güvence altına alınan hak arama özgürlüğü, kendisi bir temel hak niteliği taşımasının yanında diğer temel hak ve özgürlüklerden gereken şekilde yararlanılmasını ve bunların korunmasını sağlayan en etkili güvencelerden biridir (AYM, E.2021/9, K.2022/4, 26/1/2022, § 28).

12. Adil yargılanma hakkının temel unsurlarından biri mahkemeye erişim hakkıdır. Mahkemeye erişim hakkı, hukuki bir uyuşmazlığın bu konuda karar verme yetkisine sahip bir mahkeme önüne götürülmesi hakkını da kapsar. Kişinin uğradığı bir haksızlığa veya zarara karşı kendisini savunabilmesinin ya da maruz kaldığı haksız bir uygulama veya işleme karşı haklılığını ileri sürüp kanıtlayabilmesinin, zararını giderebilmesinin en etkili ve güvenceli yolu yargı mercileri önünde dava hakkını kullanabilmesidir (AYM, E.2021/20, K.2022/84, 30/6/2022, § 10).

13. İtiraz konusu kural, gerçek kişiler için öngörülen adli yardım kurumundan tüzel kişilerden yalnızca kamuya yararlı dernek ve vakıfların yararlanmalarına imkân tanımak suretiyle bunlar dışında kalan özel hukuk tüzel kişilerini kapsam dışında bırakmaktadır. Dolayısıyla kural kapsamında kamuya yararlı vakıf ve dernek dışındaki tüzel kişilerden mali imkânları yetersiz olanların iddia ve savunmada ya da icra takibinde bulunmalarını veya geçici hukuki korunma talep etmelerini kolaylaştıran adli yardım imkânından mahrum edilmeleri suretiyle bu tüzel kişiler yönünden mahkemeye erişim hakkına sınırlama getirilmektedir.

14. Anayasa'nın 13. maddesinde “*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.*” hükmüne yer verilmiştir. Buna göre temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamanın kanunla yapılması, Anayasa'da öngörülen sınırlama sebebine ve ölçülülük ilkesine uygun olması gerekir.

15. Buna göre mahkemeye erişim hakkına yönelik sınırlamalarda dikkate alınacak öncelikli ölçüt, sınırlamanın kanunla yapılmasıdır. Ancak Anayasa Mahkemesinin kararlarında sıkça vurgulandığı gibi temel hakları sınırlayan kanunun şeklen var olması yeterli olmayıp yasal kuralların keyfiliğe izin vermeyecek şekilde belirli, ulaşılabilir ve öngörülebilir nitelikte olması gerekir.

16. Esasen temel hakları sınırlayan kanunun bu niteliklere sahip olması, Anayasa'nın 2. maddesinde güvenceye alınan hukuk devleti ilkesinin de bir gereğidir. Hukuk devletinde kanuni düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır, uygulanabilir ve nesnel olması, ayrıca kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesi gerekir. Kanunda bulunması gereken bu nitelikler hukuki güvenliğin sağlanması bakımından da zorunludur. Zira bu ilke hukuk normlarının

Esas Sayısı : 2024/78

Karar Sayısı : 2024/164

öngörülebilir olmasını, kişilerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar (AYM, E.2015/41, K.2017/98, 4/5/2017, §§ 153, 154). Dolayısıyla Anayasa'nın 13. maddesinde sınırlama ölçütü olarak belirtilen kanunilik, Anayasa'nın 2. maddesinde güvenceye alınan hukuk devleti ilkesi ışığında yorumlanmalıdır.

17. Kuralda adli yardımdan yaralanacak özel hukuk tüzel kişilerinin kapsamının açık ve net olarak belirlendiği gözetildiğinde kuralla mahkemeye erişim hakkına getirilen sınırlamada kanunilik şartının sağlandığı anlaşılmaktadır.

18. Anayasa'nın 36. maddesinde adil yargılanma hakkı için herhangi bir sınırlama nedeni öngörülmemiş olmakla birlikte özel sınırlama nedeni öngörülmemiş hakların da o hakkın doğasından kaynaklanan bazı sınırlarının bulunduğu kabul edilmektedir. Ayrıca Anayasa'nın başka maddelerinde yer alan hak ve özgürlükler ile devlete yüklenen ödevler, özel sınırlama sebebi gösterilmemiş hak ve özgürlüklere sınır teşkil edebilir (AYM, E.2023/79, K.2024/80, 14/3/2024, § 16). Ayrıca adil yargılanma hakkı, niteliği gereği devletin düzenleme yapmasını gerektiren bir haktır. Zira bu hakkın Anayasa'da zikredilmiş olması kendi başına bir anlam ifade etmemekte, bireylerin bu haktan yararlanabilmesi için devletin en azından yargı teşkilatını kurması ve yargılama usullerini belirlemesi gerekmektedir. Devletin düzenleme yetkisini haiz olduğu alanlarda belli ölçüde takdir yetkisine sahip olduğunun kabulü gerekir. Bu sebeple adil yargılanma hakkına yönelik sınırlamalar getirilirken kanun koyucuyu bağlayan belli bir meşru amaçlar listesi bulunmamaktadır. Ancak kanun koyucunun bu takdir yetkisinin Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi olduğu açıktır (*Bekir Sözen* [GK], B. No: 2016/14586, 10/11/2022, § 74).

19. Yargı ve icra takip harçları, yargı ve icra faaliyetinden yararlanılması karşılığında ödenen katkı payını ifade etmektedir. Söz konusu harçları ödeme yükümlülüğünün getirilmesiyle bölünebilen bir kamu hizmeti olan yargı ve icra hizmetlerinden yararlananların bunların maliyetinin bir kısmına katlanması hedeflenmektedir. Öte yandan tarafların harç dışındaki diğer yargılama ve takip giderlerini avans ya da peşin olarak ödemekle yükümlü kılınmalarının amacı ise yargılama ve icra faaliyetleri sırasında yapılması zorunlu giderlerin karşılanmasıdır. Bu giderlerin söz konusu hizmetleri talep eden kişi tarafından karşılanması işin doğası gereğidir.

20. Yargılama ve takip masraflarının abartılı, zorlama veya ciddiyetten yoksun taleplerin disipline edilmesi ve gereksiz başvuruların önüne geçilerek mahkemeler ve icra dairelerinin meşgul edilmesinin önlenmesi amacına hizmet ettiği açıktır. Bu itibarla yargı ve icra hizmetlerinden yararlanan kişilere harç ve diğer yargılama giderlerini ödeme yükümlülüğü getirilmesinin meşru bir amacının bulunduğu anlaşılmaktadır.

21. Genel olarak yargılama ve takip masraflarına ilişkin düzenlemelerde anılan meşru amacın yanında kuralla özel hukuk tüzel kişileri açısından getirilen kategorik yasağın meşru amacının bulunup bulunmadığının ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Çünkü yargılama ve takip masraflarını karşılama gücüne sahip kişiler yönünden söz konusu meşru amacın geçerli olduğu söylenebilirse de adli yardıma ihtiyacı olduğunu iddia eden kişiler yönünden farklı bir değerlendirme yapılması söz konusu olabilir. Bununla birlikte kuralda öngörülen kategorik yasağın aynı zamanda kuralın ölçülülüğü bağlamında ele alınması gereken yönleri de bulunmaktadır. Zira belirtilen istisnalar dışında özel hukuk tüzel kişilerine adli yardım konusunda getirilen kategorik yasağın gerekçesinin aynı zamanda kuralın ölçülü olup olmadığı değerlendirilmesinde de dikkate alınması gereken bir olgu olduğu açıktır. Dolayısıyla kuralda öngörülen kategorik yaklaşımın meşru amacının bulunup bulunmadığının ölçülülük incelemesiyle birlikte değerlendirilmesi gerekir.

22. Anayasa'nın 13. maddesinde yer alan ölçülülük ilkesi ise *elverişlilik, gereklilik ve orantılılık* olmak üzere üç alt ilkedен oluşmaktadır. Elverişlilik öngörülen sınırlamanın meşru amacı gerçekleştirmeye elverişli olmasını, gereklilik amaç bakımından sınırlamanın zorunlu olmasını yani aynı amaca daha hafif bir sınırlama aracı ile ulaşılmasının mümkün olmamasını, orantılılık ise hakka getirilen sınırlama ile ulaşılacak istenen amaç arasında makul bir dengenin gözetilmesi gerekliliğini ifade etmektedir.

23. Genel olarak gereksiz başvuruların önlenmesi suretiyle dava sayısının azaltılması ve mahkemelerin ve icra dairelerinin gereksiz yere meşgul edilmeksizin uyuşmazlıkların makul sürede bitirilebilmesi amacıyla belirli yükümlülükler öngörülebilir. Bu yükümlülüklerin kapsamını belirlemek kanun koyucunun takdir yetkisi içindedir. Öngörülen yükümlülükler dava açmayı ya da mahkeme hükmünün icrasını imkânsız kılmadıkça ya da aşırı derecede zorlaştırmadıkça mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği söylenemez (*Serkan Acar*, B. No: 2013/1613, 2/10/2013, § 39).

24. Kuşkusuz kanun koyucunun adli yardım talebinden kimin yararlanacağını ve buna ilişkin şartları belirlemede belirli ölçüde takdir yetkisi bulunmaktadır. Ancak kanun koyucunun bu takdir yetkisini anayasal ilkelere bağlı kalarak kullanması gerekir. Harç, yargılama ve takip gideri olarak öngörülen mali yükümlülüklerle mahkemeye erişim hakkına getirilen sınırlamanın ölçülü olabilmesi, ekonomik durumu bu yükümlülüğü karşılamaya elverişli olmayan kişilere belirli şartlar altında muafiyet tanınmasıyla mümkün olabilir. Nitekim kanun koyucu adli yardım kurumuyla ödeme gücü olmayan gerçek kişiler için söz konusu mali yükümlülüğe istisna getirmiştir. Ancak kuralla kamuya yararlı dernek ve vakıflar dışındaki özel hukuk tüzel kişileri açısından ekonomik durumuna bakılmaksızın öngörülen kategorik yasağın objektif ve makul gerekçelerle ortaya konulması gerekir. Söz konusu gereklilik bu kişiler açısından farklı bir yaklaşımın benimsenmesinde ve sınırlamanın ölçülülüğünün belirlenmesinde zorunlu bir unsurdur (*Kemtaş Tekstil İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş.* [GK], B. No: 2020/22192, 17/5/2023, § 70).

25. Anayasa Mahkemesi özel hukuk tüzel kişisi olan bir sermaye şirketinin idareye karşı açtığı tazminat davasında adli yardım talebinin reddedilmesi üzerine yaptığı bireysel başvuruyu mahkemeye erişim hakkı kapsamında incelemiştir. Anayasa Mahkemesi anılan kararda öncelikle adli yardım talebinin kabul edilmesi için gerekli olan yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olma ölçütünün sadece gerçek kişiler için geçerli bir kavram olmadığını, borca batık durumda olan yani aktifleri borçlarını karşılayamayan özel hukuk tüzel kişilerinin de bu kapsamda değerlendirilebileceğini, ödeme gücünden yoksunluğun ise finansal tablolardan, denetime tabi tüzel kişiler için denetim raporlarından, erken teşhis komitesinin raporlarından, yönetim organının tespitlerinden objektif olarak belirlenebileceğini ifade etmiştir (*Kemtaş Tekstil İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş.*, § 71).

26. Anılan kararda, hak ve fiil ehliyetine sahip olan tüzel kişilere hukuk düzeni tarafından borç ve yükümlülük öngörüldüğü, bunlara aktif ve pasif dava ehliyetine sahip olarak iddialarını yargısal merciler önünde dile getirme imkânının tanındığı, dolayısıyla yüksek miktardaki yargılama giderlerini ödemekten aciz olan özel hukuk tüzel kişileri açısından bu durumun dava açmayı zorlaştırabileceği hatta imkânsız hâle getirebileceği, ödeme gücünden yoksun bu kişiler açısından mevzuatta adli yardım kurumu dışında dava açmalarını kolaylaştırabilecek herhangi bir düzenlemenin ya da yargısal uygulamanın bulunmadığı belirtilmiştir (*Kemtaş Tekstil İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş.*, § 72).

27. Anayasa Mahkemesi söz konusu kararda hukuk düzenine göre gerçek kişiler gibi hak ve borçlara ehil olan özel hukuk tüzel kişilerinin -yargılama masraflarını ödeme gücü olmayanların durumlarının dikkate alınarak söz konusu masraflardan muaf tutulmalarının nimet-külfet dengesinin

Esas Sayısı : 2024/78

Karar Sayısı : 2024/164

sağlanması açısından zorunlu olduğunu, dolayısıyla kanundan kaynaklanan kategorik yasağın meşru bir amacının bulunmadığı gibi başvuruçunun mahkemeye erişim hakkına yönelik müdahalenin ölçsüz olduğu sonucuna ulaşmıştır (*Kemtaş Tekstil İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş.*, §§ 73, 74).

28. Bu itibarla kural kapsamında kamuya yararlı dernek ve vakıflar dışındaki özel hukuk tüzel kişilerinin Kanun'da öngörülen şartlar olduğu hâlde yalnızca tüzel kişi olmaları nedeniyle adli yardım kurumundan yararlandırılmamalarının meşru amacı bulunmadığı gibi kuralla mahkemeye erişim hakkına getirilen sınırlamanın ölçülü olduğu da söylenemez.

29. Açıklanan nedenle kural, Anayasa'nın 13. ve 36. maddelerine aykırıdır. İptali gerekir.

Muhterem İNCE, Ömer ÇINAR ve Metin KIRATLI bu görüşe katılmamışlardır.

2. Kuralın Kalan Kısmının İncelenmesi

30. 6100 sayılı Kanun'un 334. maddesinin (2) numaralı fıkrasında yer alan "*Kamuya yararlı dernek ve vakıflar...*" ibaresinin iptali nedeniyle anılan fıkranın kalan kısmının uygulanma imkânı kalmamıştır. Bu nedenle söz konusu kısım 6216 sayılı Kanun'un 43. maddesinin (4) numaralı fıkrası kapsamında değerlendirilmiş ve bu kısım yönünden Anayasa'ya uygunluk denetiminin yapılmasına gerek görülmemiştir.

IV. İPTALİN DİĞER KURALLARA ETKİSİ

31. 6216 sayılı Kanun'un 43. maddesinin (4) numaralı fıkrasında kanunun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün belirli kurallarının iptali, diğer kurallarının veya tümünün uygulanmaması sonucunu doğuruyorsa bunların da Anayasa Mahkemesince iptaline karar verilebileceği öngörülmektedir.

32. 6100 sayılı Kanun'un 334. maddesinin (2) numaralı fıkrasında yer alan "*Kamuya yararlı dernek ve vakıflar...*" ibaresinin iptali nedeniyle uygulanma imkânı kalmayan anılan fıkranın kalan kısmının 6216 sayılı Kanun'un 43. maddesinin (4) numaralı fıkrası gereğince iptali gerekir.

V. İPTAL KARARININ YÜRÜRLÜĞE GİRECEĞİ GÜN SORUNU

33. Anayasa'nın 153. maddesinin üçüncü fıkrasında "*Kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.*" denilmekte, 6216 sayılı Kanun'un 66. maddesinin (3) numaralı fıkrasında da bu kural tekrarlanmak suretiyle Anayasa Mahkemesinin gerekli gördüğü hâllerde Resmî Gazete'de yayımlandığı günden başlayarak iptal kararının yürürlüğe gireceği tarihi bir yılı geçmemek üzere ayrıca kararlaştırabileceği belirtilmektedir.

34. 6100 sayılı Kanun'un 334. maddesinin (2) numaralı fıkrasının iptal edilmesi nedeniyle doğacak hukuksal boşluk kamu yararını ihlal edecek nitelikte görüldüğünden Anayasa'nın 153. maddesinin üçüncü fıkrasıyla 6216 sayılı Kanun'un 66. maddesinin (3) numaralı fıkrası gereğince iptal hükmünün kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasından başlayarak dokuz ay sonra yürürlüğe girmesi uygun görülmüştür.

VI. HÜKÜM

Esas Sayısı : 2024/78

Karar Sayısı : 2024/164

12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 334. maddesinin;

A. (2) numaralı fıkrasında yer alan “*Kamuya yararlı dernek ve vakıflar,...*” ibaresinin Anayasa'ya aykırı olduğuna ve İPTALİNE, Muhterem İNCE, Ömer ÇINAR ile Metin KIRATLI'nın karşıoyları ve OYÇOKLUĞUYLA, iptal hükmünün Anayasa'nın 153. maddesinin üçüncü fıkrası ile 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 66. maddesinin (3) numaralı fıkrası gereğince KARARIN RESMÎ GAZETE'DE YAYIMLANMASINDAN BAŞLAYARAK DOKUZ AY SONRA YÜRÜRLÜĞE GİRMESİNE OYBİRLİĞİYLE,

B. (2) numaralı fıkrasının kalan kısmınının 6216 sayılı Kanun'un 43. maddesinin (4) numaralı fıkrası gereğince İPTALİNE, iptal hükmünün Anayasa'nın 153. maddesinin üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun'un 66. maddesinin (3) numaralı fıkrası gereğince KARARIN RESMÎ GAZETE'DE YAYIMLANMASINDAN BAŞLAYARAK DOKUZ AY SONRA YÜRÜRLÜĞE GİRMESİNE OYBİRLİĞİYLE,

24/9/2024 tarihinde karar verildi.

Başkanvekili
Hasan Tahsin GÖKCAN

Başkanvekili
Basri BAĞCI

Üye
Engin YILDIRIM

Üye
Rıdvan GÜLEÇ

Üye
Recai AKYEL

Üye
Yusuf Şevki HAKYEMEZ

Üye
Yıldız SEFERİNOĞLU

Üye
Selahaddin MENTEŞ

Üye
İrfan FİDAN

Üye
Kenan YAŞAR

Üye
Muhterem İNCE

Üye
Yılmaz AKÇİL

Üye
Ömer ÇINAR

Üye
Metin KIRATLI

KARŞI OY

Anayasa Mahkemesi çoğunluğu tarafından HMK'nın 334. Maddesinin ikinci fıkrasında kamuya yararlı dernek ve vakıflar dışında diğer özel hukuk tüzel kişilerinin Kanunda öngörülen koşulları sağladığı halde adli yardımdan yararlanamamasının meşru bir amacı olmadığı ve mahkemeye erişim hakkına getirilen sınırlamanın ölçülü olmadığı gerekçesi ile söz konusu fıkranın Anayasanın 13. ve 36. maddelerine aykırı olduğu ve iptali gerektiği kabul edilmiştir. Aşağıdaki gerekçelerle çoğunluk görüşüne katılmıyoruz. Şöyle ki;

Adli yardım, yargılama giderlerini kısmen veya tamamen ödeyemeyecek durumda olan kişinin, bu giderlerden geçici olarak muaf tutulmasını sağlayan bir kurumdur. Adli yardım, Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK)'nin 334. maddesinde düzenlenmiştir. Maddenin ilk fıkrasında, kendisinin ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimselerin, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla adli yardımdan yararlanabilecekleri düzenlenmiştir. Maddede yer alan "kendisinin ve ailesinin" ifadelerinden, bu fıkra hükmüne göre adli yardımdan sadece gerçek kişilerin yararlanabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Söz konusu maddenin 2. fıkrasında kamuya yararlı dernekler ile vakıfların iddia ve savunmalarında haklı görüldükleri ve mali açıdan zor duruma düşmeden gerekli giderleri kısmen veya tamamen ödeyemeyecek durumda oldukları takdirde adli yardımdan yararlanabilecekleri öngörülmüştür. HMK'nın 334.maddesi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, söz konusu düzenlemedeki koşulları sağlaması halinde adli yardımdan yararlanabilecekler, sadece gerçek kişiler, kamuya yararlı dernekler ve vakıflar olmaktadır. Kamuya yararlı olmayan dernekler veya vakıflar ile tüzel kişiliği haiz ticari şirketler ve diğer özel hukuk tüzel kişileri adli yardım talebinde bulunamazlar.

Türk Ticaret Kanunu (TTK) m. 125/1'de ticaret şirketlerinin tüzel kişiliği haiz olduğu ve kanundaki istisnalar saklı olmak üzere, TMK'nın 48. maddesi çerçevesinde tüm haklardan yararlanabileceği ve borçları üstlenebileceği düzenlenmiştir. Ticaret şirketlerinin adli yardım talebinde bulunup bulunamayacakları belirlenirken HMK'nın 334. maddesi ile TTK'nın 16. maddelerinin birlikte göz önünde bulundurulmasında fayda vardır. TTK m. 16/1'e göre, ticaret şirketleriyle, amacına varmak için ticari bir işletme işleten vakıflar, dernekler ve kendi kuruluş kanunları gereğince özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere Devlet, il özel idaresi, belediye ve köy ile diğer kamu tüzel kişileri tarafından kurulan kurum ve kuruluşlar da tacir sayılırlar. Aynı maddenin 2. fıkrasında ise Devlet, il özel idaresi, belediye ve köy ile diğer kamu tüzel kişileri ile kamu yararına çalışan dernekler ve gelirinin yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcayan vakıfların, bir ticari işletmeyi, ister doğrudan doğruya ister kamu hukuku hükümlerine göre yönetilen ve işletilen bir tüzel kişi eliyle işletsinler, kendilerinin tacir sayılmayacakları ifade edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında ticaret şirketlerinin adli yardım talebinde bulunup bulunamayacakları belirlenirken, kamu yararına çalışan dernekler ile gelirinin yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcayan vakıflar ile bu niteliği haiz olmayan dernekler ve vakıflar arasında bir ayırım yapılması zorunludur. Öyle ki, kamu yararını haiz dernek ve vakıfların ticari işletmelerini bir ticaret şirketi (tüzel kişi) eliyle işletmeleri halinde bunlar tacir sayılmayacağından, kamu yararına çalışan dernekler ve vakıfların adli yardım talebinde bulunabilmeleri mümkün iken kamu yararı niteliğini haiz olmayan dernekler ile vakıfların adli yardım talebinde bulunmaları söz konusu olamayacaktır. Kamu yararını haiz olmayan dernekler veya vakıfların adli yardım talebinde bulunması mümkün değilken, amacın kamusal menfaatlerin

Esas Sayısı : 2024/78

Karar Sayısı : 2024/164

korunması yerine ekonomik olduğu nazara alındığında ticaret şirketlerinin adli yardım talebinde bulunmaları da evleviyetle mümkün değildir.

Türk Ticaret Kanunu uyarınca tacirlerin, tacir olmaya bağlanan haklardan örneğin, kararlaştırılmamış olsa bile ücret ve faiz isteyebilme, ticari iş karinesinden faydalanma, satış ve mal değişimlerinde özel hükümlere tabi olma vb. yararlanabildikleri gibi tacir olmaktan kaynaklanan yükümlülüklerle de katlanmaları gerekir. Bu yükümlülüklerle örnek olarak, kural olarak ücret veya sözleşme cezasının indirilmesini talep edememe, iflasa tabi olma, basiretli bir iş adamı gibi hareket etme, defter tutma vb. sayılabilir. Görüldüğü üzere tacir olmaya bağlanan hakların yanı sıra salt bu sıfatı haiz olmaya bağlanan bazı yükümlülükler bulunması işin doğası ve kanun gereğidir. Bu açıdan bakıldığında tüzel kişi tacir, bu sıfatı haiz olmayanlardan farklı olarak ücret veya sözleşme cezasının indirilmesini talep edemediği gibi adli yardım talebinde de bulunamaz. Kaldı ki, tacir olmaya bağlanan hak ve yükümlülüklerin tamamı TTK'da düzenlenmemiş, diğer bazı kanunlarda da tacir olmaya bağlı hak ve yükümlülüklerle yer verilmiştir. Örneğin, tacirlerin yetki sözleşmesi yapabilecek olmasına ilişkin HMK'nın 17. maddesi diğer kanunlarda düzenlenen ve tacir olmaya bağlanan bir haktır. Bu nedenle, tacir sıfatını haiz ticari şirketler için, HMK'nın 334. maddesinde adli yardım talebinin düzenlenmemiş olması, Anayasa'ya aykırılık oluşturmamaktadır.

Türk Ticaret Kanunu'na göre, bir ticari işletmeyi kısmen de olsa kendi adına işleten kişi tacir sayılır. Ticari işletmeden de söz edilebilmesi için faaliyetlerin bağımsız ve sürekli bir şekilde gerçekleştirilmesi, esnaf faaliyeti için öngörülen düzeyi aşan miktarda gelir sağlamayı hedef tutacak nitelikte olması gerekir. Buna göre, kanun koyucunun bir ticari işletmenin işletilmesiyle tacir sıfatını kazanacak tüzel kişi tacirin (ticaret şirketlerinin) adli yardım talebinde bulunamayacak olması varsayımından hareket ettiği kabul edilmelidir. Kanun koyucunun bu varsayımının temelinde ticaret şirketlerinin kamusal bir amaçtan ziyade ekonomik bir amaçla hareket etmeleri yatmaktadır. Nitekim kollektif şirketler bakımından, TTK m. 211/1, komandit şirketler için TTK m. 304/1, anonim şirketler için TTK m. 331 ve Limited şirketler için TTK m.573/3'de şirketlerin amaçlarının ekonomik olduğu açıkça hükme bağlanmıştır. O halde amacın kamusal menfaatlerin korunması yerine ekonomik olduğu ticaret şirketlerinde ticaret şirketlerinin adli yardım talebinde bulunmasında ve bunların yargılama giderlerinin kamunun üzerinde bırakılmasında kamunun menfaatini koruyan meşru bir amaç bulunmamaktadır.

Kamuya yararlı dernek ve vakıfların hem ticari işletmeyi bir ticaret şirketi eliyle işlettikleri takdirde dahi tacir sıfatını haiz olmamaları hem de HMK 334/2'de sadece bu türden dernekler ile vakıfların adli yardım talep edebileceklerinin öngörülmüş olması karşısında kamuya yararlı dernek veya vakıflar dışındaki diğer özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardım talep edebilmeleri mümkün değildir. TTK m. 16/2 göz önünde bulundurulduğunda tacir sıfatı kamuya yararlı dernekler ve vakıflara ait olmayıp, bunların faaliyetlerini bir ticaret şirketi eliyle gerçekleştirmesi halinde bu ticaret şirketlerine ait olacaktır. Dolayısıyla böyle bir durumda kamuya yararlı dernek veya vakıflar adli yardım talep edebilecek iken, işlettikleri ticaret şirketlerinin adli yardım talebinde bulunabilmeleri mümkün olmayacaktır.

Dernek ve vakıfların kamu yararı niteliğini haiz olabilmeleri için belirli koşullar bulunmaktadır. Buna göre, mevzuatta aranan diğer koşullar yanında, derneklerin kamu yararını haiz olmak için, sahip olduğu mal varlığının ve yıllık gelirinin tüzüğünde belirtilen amacı gerçekleştirecek düzeyde olması, amacı ve gerçekleştirdiği faaliyetlerin, üyelerinin dışında yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde toplumun ihtiyaç ve sorunlarına yönelik çözümler üretecek ve toplumsal gelişmeye katkı sağlayacak nitelikte olması, yıl içinde elde ettiği gelirin en az yarısının bu amaçla harcanması zorunludur. Vakıflarda kamu yararının kazanılması için, diğer koşullar yanında, vakıfların sağlık, sosyal yardım, eğitim, bilimsel araştırma ve geliştirme, kültür ve çevre koruma ile ağaçlandırma konularında faaliyette bulunmayı amaç edinmesi ve bu faaliyetlerinin

kamuya açık ve Devletin kamu hizmeti yükünü azaltıcı etki yapacak düzeyde olması, belli bir yöre veya belli bir kitleye hizmeti amaç edinmemesi gerekmektedir. Buna göre, kanun koyucu, ticari şirketlerden farklı olarak ekonomik (kâr) amacı gütmeyen kamu yararını haiz dernek ve vakıfların, gelirlerini toplumun ihtiyaç ve sorunlarına yönelik harcadığını da göz önünde tutarak, onlara sağladığı vergisel ve sair avantajların yanında HMK'nın 334. maddesinde belirli koşullar altında adli yardımdan yararlanma imkânı da tanımıştır. Kamuya yararlı dernek ve vakıfların amaç ve faaliyetleri nazara alındığında, hak arama özgürlüklerinin tesis edilebilmesi/korunabilmesi için kendilerine adli yardım sağlanmasında meşru bir amaç ve kamusal bir menfaat bulunmaktadır.

Avrupa ülkelerine bakıldığında, tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanıp yararlanamayacağı hususunda farklı yaklaşımların bulunduğu görülmektedir. Örneğin, Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, İngiltere, Galler, İrlanda, İtalya, Letonya, Lüksemburg, Malta, Moldova, Romanya ve Sırbistan gibi ülkelerde tüzel kişiler adli yardımdan yararlanamaz. Fransa, Yunanistan, Portekiz ve İspanya gibi ülkelerde ise kâr amacı gütmeyen tüzel kişilerin adli yardım hakkından yararlanabileceği düzenlenmiştir. Buna karşılık, Avusturya, Belçika, Estonya, Finlandiya, Almanya, Hollanda, Polonya, Rusya, İsviçre ve Ukrayna gibi ülkeler ticari şirketler de dâhil olmak üzere tüzel kişilerin belirli koşullara sahip olmak kaydıyla adli yardıma başvurabileceği kabul edilmektedir. (Bkz. *Alper Tunga Küçük/ Fatih Tahiroğlu, Tüzel Kişilerin Adli Yardımdan Yararlanıp Yararlanamayacağı Üzerine Düşünceler, Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(1) 2024, s.258*).

Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH v. Germany (bkz. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A62009CJ0279>) kararında, "...Bu bağlamda, adli yardım sağlanmasına ilişkin koşulların, mahkemelere erişim hakkına yönelik, bu hakkın esasını zedeleyen bir sınırlama oluşturup oluşturmadığını tespit etmek ulusal mahkemenin görevidir.... Daha spesifik olarak ulusal mahkeme tüzel kişilerin durumlarını dikkate alabilir. Mahkeme bu nedenle, diğerlerinin yanı sıra, söz konusu tüzel kişinin türünü ve kâr amacı güden veya gütmeyen kişilerden olup olmadığını; ortakların veya hissedarların mali kapasitesini ve bu ortakların veya hissedarların yasal işlemleri başlatmak için gerekli meblağları elde etme yeteneğini değerlendirebilir..." şeklinde içtihatla bulunmuştur. Söz konusu kararda, 2003/8/EC sayılı Konsey Direktif'ine de yer verilmiştir. Direktif'in 3/1 maddesinde açıkça gerçek kişilerin adli yardım talep edebilecekleri vurgulanmıştır. (Direktif m.3/1; *Bu Direktif kapsamındaki bir uyuşmazlığa dahil olan gerçek kişiler, söz konusu Direktifte belirtilen koşullara uygun olarak adaletle etkin erişimlerini sağlamak amacıyla uygun adli yardım alma hakkına sahip olacaklardır*). Görüldüğü üzere ticaret şirketleri gibi tüzel kişiliği haiz teşebbüslerin adli yardım talep edemeyecek olmaları sadece Türk hukukuna özgü değildir.

Yukarıda ayrıntılı şekilde belirttiğimiz nedenlerle, özel hukuk tüzel kişilerinden sadece kamuya yararlı derneklerin ve vakıfların adli yardımdan yararlanmalarında meşru bir amaç söz konusu olup, ticari şirketlere ve diğer özel hukuk tüzel kişilerine bu hakkın tanınmamasında mahkemeye erişim hakkına ölçüsüz bir müdahale söz konusu değildir. Bu nedenlerle HMK'nın 334. maddesinin ikinci fıkrasının Anayasanın 13. ve 36. maddelerine aykırı olduğu ve iptali yönündeki çoğunluk görüşüne katılmıyoruz.

Üye
Muhterem İNCE

Üye
Ömer ÇINAR

Üye
Metin KIRATLI